

ПЕРЕДМОВА

Суспільні зміни поділяються на два головних типи: стрибкоподібне прискорення та плавна еволюція, революція і реформа. Обидва варіанти розвитку суспільного прогресу викликали в політичній, науковій думці як позитивні, так і негативні оцінки, що коливалися від возвеличення до ненависті. Потреба їх дослідження диктується необхідністю виявлення дійсних причин та чинників поступу суспільства і державності.

Як форми соціального прогресу революції і реформи існують як єдність і боротьба протилежностей. Кроки суспільних «верхів», спрямовані на соціально-політичне вдосконалення, з одного боку, мають забезпечити панівне становище еліти, з іншого — сприяти розвитку класів, станів, націй, особистостей. В разі невиконання другого завдання ці ж класи, стани, нації, особистості беруть безпосередню участь у реформуванні суспільства і еволюційні зміни концентруються в часі, розв'язуючи ланцюг попередніх коротко-термінових, середньотермінових і довготермінових проблем, назрілих соціальних конфліктів. Відбувається революція, в ході якої відкидаються застарілі, віджилі устої і на основі рішучих, кардинальних змін вибудовуються нові. Враховуючи гегелівський підхід до терміну діалектичного заперечення як зняття (*Aufhebung*), революції усувають ті перепони, які шляхом реформ не вдалося подолати, звісно зберігаючи прогресивні надбання попередніх станів, які були досягнуті реформістським шляхом.

Іноді, запобігаючи революціям «знизу», «верхи» здійснюють істотні, ґрунтовні реформи, одночасна концентрація яких приводить до нових потрясінь. Одні вважають такі прояви, нарівні з революціями, аномальними явищами, інші — закономірними. Перші закликають до практики «перманентного реформування в саморегульованому суспільстві» через «реформу-інновацію». А другі вважають, що реформи в суспільстві мають забезпечити стабільний, поступальний розвиток, знищуючи перепони і не доводячи суспільство до соціального вибуху, соціально-політичних революцій.

Пропонований збірник присвячений політичним, соціальним і національним чинникам революцій і реформ в Україні. Частина статей розкриває події Національної революції середини XVII ст.,

особливої уваги надається з'ясуванню ролі як козацької, так і духовної еліти в тогочасних процесах.

Проблематика реформування в ХІХ ст. розглядається в статтях, присвячених університетському питанню, виникненню військових поселень, аналізу політичних поглядів низки політичних діячів.

Значне місце посідають розвідки про соціально-політичні перетворення під час української національно-визвольної революції 1917–1920 рр.

Приділено увагу узагальненню історіографічного стану та проблем вивчення досвіду українських політичних партій, здійснення мовної політики в Україні та її впливу на українсько-російські стосунки, феномену національної самоідентифікації націй.